

ESTUDIO CRITICO SOBRE DO "DIARIO" 1921 DE CASTELAO

LAUREANO ALVAREZ MARTINEZ

Entendo por estudio crítico do "Diario" 1921, de Castelao, a súa lectura calma, desapaixoadas, meditando o seu decir e o senso do seu decir, dende a posición na que se reistala a súa publicación en 1977, establecendo xuicio.

Este estudio asenta en min a formación dun criterio, que me leva a considerar agravio á memoria de Castelao, cecais sen intencionalidade, o feito de editar ese "Diario" para facelo do coñecimento e dominio público, vintesete anos despois do seu pasamento. E agrávase esta desditoza realidade ó pretender otorgarlle senso de "guieiro leal pra cantos camiñan polos eidos do espírito".

Son varias as razóns nas que se fundamenta o meu criterio, que expoño sen intención acusatoria. Mais non sendo posíbel referirme a todas elas -o tempo é sempre nemigo- límitome a duas consideracións tidas por esenciais.

Primeira: respeito á manifesta intención e vontade de Castelao, a súa intimidade e culto amigo a súa persoa, así como a presencia que representa a súa obra.

Segundo: non ser preciso, nin sequer necesario, amostrar un Castelao artista imaturo, dubidoso, apaixoadas e contraditorio, vivindo fora do tempo, en crise, propio da Europa que visita, no decurso dun proceso de desenrollo e maduración das teorías, tendencias e movementos hoxe vixentes por permanencia ou influxo.

Castelao escribe o "Diario" con sinxeleza e a mais clara e translucente sinceridade. Quixo ser e foi leal a sí mesmo. Consecuencia desa lealtade e fidelidade ó seu pensamento e ó seu sentir, escribeu o cinco de marzo -páx. 75-: "ainda sabendo que *isto que escribo é pra min só* non quixera por enriba dun papel un xuicio que non fose esauto". "Ademais -corto o párrafo sin trocar o senso- prefiro agardar mais tempo denantes de *decirme a min* nada".

Dabondaría o dito para xuzgar íntimo ó "Diario". Pro hai mais.

O vintecinco de febreiro -páx. 71- cando toma concencia de que o arte novo rifa ca tradición, preferindo ficar á veira da maioría conservadora, ainda sentindo o seu espírito aberto a todalas revolucións, concretou: "¿Como podería *eu decirme a min mesmo* o contrario de que penso e sinto?".

A sinceridade de Castelao, ateigado de boa fe, chega a pasmar cando afirma -páx. 86-: "Se digo a verdade (óporqué non a teño de decir a min mesmo?) xa me cansa moito a pintura do Louvre".

(Advirto que copio tal e como está escrito no "Diario" referíndose a él as páxinas que cito).

Coido que o exposto evidencia que o "Diario" escribeuno Castelao para si mesmo. Para deixar constancia do seu pensar e sentir íntimo. Para matinar despois sobre do seu contido e, cecais ainda, para revivir algún que outro momento dentro de si.

Penso, con radicalidade, que hai que ter e considerar este "Diario" como a proxección dun aspecto da súa sombra. Como algo fundamentalmente íntimo. Do sagrario da intimidade.

Sen dúbida a intimidade ten varia avaliación. Vexamos tres aspectos categoriales: o establecido pola relación amigábel; o que é consecuencia da vida conxugal, e aquel que fica nun mesmo.

Ainda tendendo a considerar que a intimidade do "Diario" non trascende o primeiro aspecto, a pesares de manifestar unha e outra vez o seu estado de ánimo, a súa permanecente morriña, o recordo e a chegada de novas da súa dona, ou a inquedanza de non recibillas, o feito de deixar albiscar a súa simpatía por un dos bandos belixerantes na recente guerra europea, o mesmo que o ideario político que latexaba dentro de si, así como as palabras descalificadoras, que chegan a feder, non propias do estilo de Castelao, nin sequer do linguaxe utilizado nas tertulias; ainda así, considerando o "Diario" con contido que non vai além do pertencente a primeira intimidade; ainda así, non representa fidelidade ó amigo, nin menos culto amigo, o feito de ofrecer ó público o coñecimento dun caderno escrito soio para o seu autor. Escrito para o mesmo *eu* que ó escribeu, e só para él, segundo a varia e clara manifestación de intención.

Coido que dar a coñecer ese caderno, a modo ou en forma de libro, e acción reprobábel por imperativo ético. Acción certamente culpábel, avaliando o feito de ofrecer ó lector, de boa ou non tan boa fe, camiño doado para unha oficiosa e imprudente intromisión nun intervalo de vida, mais ou menos ditoso, dun home de ben, loitador en percura da verdade, das libertades individuais e da xusticia para os desamparados, como di, en castelán, Martín Bartolomé, quen considera a intromisión que representa a lectura do libro "Diario", como imperdonábel. E asinala unha soia indulxencia chegada de fora do contido do "Diario" e do mundo da arte.

Figura o traballo a que me refiro no libro "Castelao 1886-1950" publicado por "Centro Nacional de Exposiciones.- Dirección General de Bellas Artes y Archivos" do Ministerio de Cultura, co gallo de Exposición da que foi Comisario José Antonio Durán.

Méndez Ferrín na mesma publicación, asinala as causas polas que Castelao é *un mito*, engadindo: "debémoslle de continuar ofrecendo á súa memoria a constancia da nosa crítica permanente como a mellor honra póstuma".

Esa crítica terá de ser noble, sen inxerencias na intimidade. Terá que purificar ó Castelao que se proxecta ó exterior. O humorista, ó artista plástico, ó escritor, ó político tan purificado de seu pola anguria e o dor.

Sen dúbida pertenece á normativa moral e legal o respeto á intimidade de cada quen. E o que hoxe entendemos por imaxe. Segundo o meu sentir e pensar, teño por merecedor de moita mais consideración e respeto a intimidade de quen instituimos en exemplo vivo. En mito.

Outro aspecto a ter presente, ben dado pola posibilidade posuida por Castelao de facer a publicación do caderno, tal como a traía (tal como foi despois feita), dende o día seguinte despois da súa chegada a Galicia. Pro esa posibilidade estaba condicioada á fidelidade e lealtade comprometida consigo mesmo. Tiña que comenzar por non considerar íntimo o contido do caderno aquel escrito para el só. Trocar o seu senso e destino. Non era posibel.

O "Diario" serviuelle para matinhar sobre do escrito nos dias de viaxe co ánimo influído. E quizais como apoio para publicar en varios números da revista NOS aquello que considerou prudente en relación co seu viaxe e, posibelmente, tendo presentes os informes remitidos á Xunta que lle concedera a bulsa.

Non intentou, tansiquer dar forma de libro ó caderno de notas case cotiáns. Fixo, pola contra, outras publicacións. E dictou conferencias, das que procede saillentar aquí: *O galeguismo no arte* e *O novo espírito no arte*. No fondal desas conferencias, si ben con outra interpretación, alentan ideas daprendidas ou maduradas no seu viaxe de estudos.

Pecho esta primeira consideración asinalando que Castelao foi fiel e leal consigo, respetando a intención do caderno ou diario que escribira para él mesmo. Soio para él só.

Deberon respetar os demais, ou os outros, a súa intención e vontade reiteradamente manifestada. E manter gardado o caderno ou diario para estudio dunha traxectoria vital, en determinadas circunstancias e condicións. Nunca pu blicalo, para que poidan mordiscar nel os cadelos da duna ascética do poema mí nimo de Valle-Inclán.

Intentarei un lene, someiro análise para xustificar a segunda consideración: o Castelao imaturo, dubidoso, contradictorio, viaxando por Europa, fora do propio tempo europeo en crise.

Chega Castelao a París catro días antes dos precisos para facer trinta e cinco anos. Non fai referencia. E moi posibel que non se decatara. Non importa. Importa considerar que tiña xa adquirido o seu rexistro persoal, por non ser verdadeiro, nin certo, dicir a súa plena persoalidade.

É home multidimensional, mantendo as raíces na duplicitade que, consonte ca teoría de Elisabeth Lenk -cito a través de Rof Carballo- é unha lei básica de toda sociedade burguesa.

Poñamos aquí a "boa Vila" que é Pontevedra, sin mais adjetivos nin características.

Castelao emprende viaxe levando atornillados no cerebro e na sensibilidade, unha serie de conceptos, imaxes, ideas e sentimientos que, no decurso dos meses de estudio, había comenzar a desatarraxar. E seguiría despois do sempre desexado retorno.

Temos que aceptar que Castelao deprendeou leccións esenciais centradas na arte moderna, áinda cando remate o "Diario" dicindo: "eu teño que confesar que salirei de eiquí -está en Munich- tal como vin e sen deprender nada".

Catro días antes -páx. 311- deixara escrito: "Eiquí en Europa, canto vin, canto observéi, canto pasei, trocoume nun home mais forte de pensamento".

Ó finar a súa estancia en Bélxica -páx. 238- anotou: "Deprendín bastante ¿que mais podía querer?"

Deixa París -páx. 166- e afirma: "Deprendín moito en París sen perder unha migalla tan siquer das miñas ideas. O esquelete do meu arte ganaría moito con iste viaxe".

Coido que dabonda pro ei seguir.

Testemuña o vintesete de setembro -páx. 304- "non sei que influxo vamento sobor de min as cousas do *arte novo*, o caso é que cando vexo unha exposición e non atopo mostras disa intranquilidade de hoxe, todo me parece aburrido e fallo de intrés".

Aprende a teoría do Futurismo, áinda cando non tomara concencia de que os firmantes do manifesto, tan louvados por él, -copia varios párrafos en francés- desertaran xa do futurismo. Carrá no 1916, Severini pouco antes, Russolo deixaría a pintura ó final da guerra para voltar a ela, con outra tendencia, arredor do 1924, Balla sinte incertidume e cansancio. Marinetti teorizaba, condicionado, ata ser nomeado Académico de Italia por Mussolini.

Fican inúteis tantas páxinas do "Diario" escritas con senso futurista. E supoño a desilusión que poidera chegar.

Aprende, ou comenza o aprendizaxe dos fundamentos da tendencia expresionista, da cal afirma non ter lido nada -páx. 267-. E sería expresionista do mellor senso. Pro non se decatou, entón, da esencia xeneratriz do expresionismo. De que, a través do expresionismo, o suxeto manifesta a súa persoalidade no obxeto. Precisamente a posición antitética adoptada por Van Gogh, diante do facer artístico de Cézanne, pintores ambos que Castelao meteu no mesmo saco do Impresionismo, movemento que rexeita por razóns de orde moral e técnico.

Penso que Castelao intuiu que aquel expresionismo que o chamaba, e polo que comenzaba a andar, esixía ó artista -e moito mais sendo humorista- responsabilizarse frente dos problemas da realidade en todos ordes. E sobre de todos, os procedentes da realidade social.

E preciso deixar nos cómaros desta comunicación moitos aspectos e importantes matices. Pro coido que abonda o apuntado para poder mirar o arte de Castelao compartindo tendencias e movementos artísticos non ben tratados no "Diario", e ainda contrapostos.

Como é preciso seguir camiño, direi que Castelao daprindreu a ver a Rubens a quen atacou sen piedade; a quen, segundo afirma, tiña tirria, e de quen dixo cousas que se non deben repetir aquí. Abonda salientar que a súa simpatía polo Museo de Gantes chégalle polo soio feito de non ter saa de Rubens. Aquí mostra a tirria.

E daprindende a ver a Rubens, ata tal punto, que afirma en NOS, -núm. 18, páx. 20- "compre axionllarse polo arrepentimento e confesar que Rubens foi un gran pintor".

Aquí a humildade e grandeza de Castelao, quen xa dixera: "foi cicais o pintor de meirandes facultades do mundo".

Chegou a meterse polo cubismo, teoría que o atraía para coñecer o que chamou *intención intelectual*. No "Diario" non afonda no estudio. Inténtao en NOS -níms. 11 e 12.

Curiosamente cita a Maurice Raynal, crítico militante na época heroica da orixe da arte contemporánea, amigo e admirador de Picasso, por quen Castelao non siente, naquel tempo, simpatía. Quizais pouca tamén despois.

A Picasso chámalle farsante -páx. 97- e afirma que non sabe dibuxar, coincidando que ten talento de comerciante catalán.

No seu ir desnortado chegou a escribir no "Diario" -páx. 160- "Picasso na súa época cubista resulta incomprendible e na derradeira resulta un extravagante fracasado". E ainda engadiría: "¿que terá que ver Picasso catalán, co espírito occidental?".

Cando escribe "Cubismo" en NOS, tiña lido a Raynal, e se ben non fixo referencia, seguindo ó crítico, á urxencia vital que moveu en cada obra ó xenio de Picasso, acepta a categoría de xenio, do que se posesionaron os franceses, no seu dicir, que teño por sentido e verdadeiro.

O Picasso do "Diario" non é o Picasso de "Do meu diario", nin o do "Cubismo", pequenos ensayos críticos dados a coñecer a través de NOS.

As publicacións de NOS acreditan que Castelao vai madurando conceptos. Comenza a decatarse, ainda sen manifestalo expresamente, que o dibuxo de Picasso vai intimamente ligado á pintura, chegando a atinxir, non só a expresión desexada, senón tamen un poder de evocación e unha feitura das mais incisivas e agudas recollidas pola Historia da Arte.

O feito de arriscarse Castelao a xuzgar, sen maior información, a artistas inovadores que seguen a manter o seu prestixio e gloria, demostra, case con evidencia, estar imaturo e fora do tempo da Europa por donde fá pelengrín da arte.

Recordemos o que dixo de Picasso, a quen xa se mercaba obra para os museos do mundo.

Nega a Matisse, contrario ó cubismo, pro que atinxer a intuición sintética de todo, e de quen deixou escrito que era só un enredante.

Nega a Max Ernst, filósofo-pintor enrolado nas vanguardas e colaborador de Miró, de quen non fala, como tampouco de Kandinsky, autor "De lo espiritual en el arte", unha das nobres teimas de Castelao.

Nega a Paul Klee, pintor de fondas teorías, con lenda de infantilismo que non puideron facer prevalecer os filisteos, pro que Castelao chegou a ter por certa, chegando a escribir: "o meu rapaz fai dibuxos mellores".

Nega e descalifica a un rol longo e increíbel no que figuran os nomes de Rodín a quen quebra, Daumier e Grosz, de tanta influencia, David e Ingres o frío, Delacroix, Corot... e direi Rembrandt e Marée para pechar.

Abusa o "Diario" en referencias a obras que contempla. Non fai, agás un par de casos, análise desas obras. Mais ben fai un reconto para a recordanza. Vai rexistrando o que miran os seus ollos doídos, servíndose da memoria, prodixiosa, das guías dos museos e dos catálogos das exposicións.

Interésalle mais a obra que contempla que o proceso vital do autor. E, polo xeral, xuzga a través do gosto.

Non lle gosta a Monna Lisa, nin outro cadro de Leonardo visto no Museo Kaiser Friederich -páx. 276- de Berlín.

Non lle gosta un cadro de Velázquez, recoñecendo que é bon.

Hai un pouco de caos. Descubre a Murillo, non acepta ó Grego, afirma que a pintura española comenza en Goya e os cadros que considera bos téños que xuzgar o gosto. Drei o gosto estético, consciente dos complexos fenómenos agrupados baixo desa etiqueta.

Impõse un silencio, para seguir despois e dicir que para un artista ou un contemplador con sensibilidade, a condición primeira para xuzgar unha obra de arte, é comprendela, para xuzgala e para disfrutar do pracer que poida deparar.

Konrad Fiedler, creador da teoría da visualidade pura, deixou dito que o gosto é o pior xuez en cuestiós da arte "porque constitúe a escusa para todo tipo de esixencias infundadas, e porque libera da necesidade de chegar ó punto en que tódalas esixencias do chamado gosto deben render contas á única esixencia nada da esencia íntima da actividade artística".

O gran público busca apropiarse da arte a través do gosto, seguindo, precisamente, o modo mais baixo de chegar a él. Doi pensalo, pro é así.

Eu non puido aceptar que Castelao utilizara o mesmo método do gran público para xuzgar obras de arte. Non. Cecais dentro do seu particular gosto estético puideran incluirse unha serie de conceptos e normas complexas que o levasen a comprensión. Pro ese "Diario" acusa. Lévanos a un Castelao imaturo, fora do tempo da Europa en crise.

Os anos pasados dende aquel viaxe deica o ano 1977 e mesmo hoxe, desbotaron o "Diario" moito mais aló, fora do tempo.

Non atopo razóns que xustifiquen a falta de consideración e respeto á expresa intención e vontade de Castelao en relación co seu caderno diario. Non xustifíco unha publicación que abre camiños para a irreverente e imperdonábel intromisión na intimidade dun período de vida arelante e cheo de afáns artísticos que, por varias razóns, non chegou a cristalizar en plenitude.

Non atopo tampouco xustificantes para mostrar un Castelao imaturo, dubidoso e contradictorio, que anda a intentar, plenamente consciente, amadurecer a súa personalidade artística.

Polo que deixo exposto considero a publicación do "Diario" 1921, como un agravio o bó e xeneroso patriota que foi Castelao, ó singular humorista a través da plástica, otorgándolle á idea poética senso crítico. Un agravio ó expresivo escritor de fondal lírico, ó estudioso do mundo e trasmundo representado polos cruceiros, e ó político a quien cruel acaescer institueu en herói e martir.

Ben quixera que os sangues fundidos sufriran hoxe sentimento de desagravio.

Amén.